

De Nederlandse ecooloog Frans Leeuwenberg vestigde zich in de jaren tachtig in Brazilië, waar hij in aanraking kwam met de Xavante-indianen. Deze stam leefde een teruggetrokken bestaan in de savanne van de deelstaat Mato Grosso. Pas in het midden van de vorige eeuw werd hun isolement doorbroken. De Xavante leven overwegend van de jacht op tapirs, pampas- en moerasherten, reuzenmiereners en pekari's. Daarnaast vormen de visserij en het verzamelen van vruchten, wilde bataten en de zachte delen van sommige palmsoorten een voedselbron. Frans Leeuwenberg doet verslag van zijn jachtervaringen met deze indianenstam.

MET DE XAVANTE OP JACHT IN DE BRAZILIAANSE SAVANNE (1)

Vuurdoop

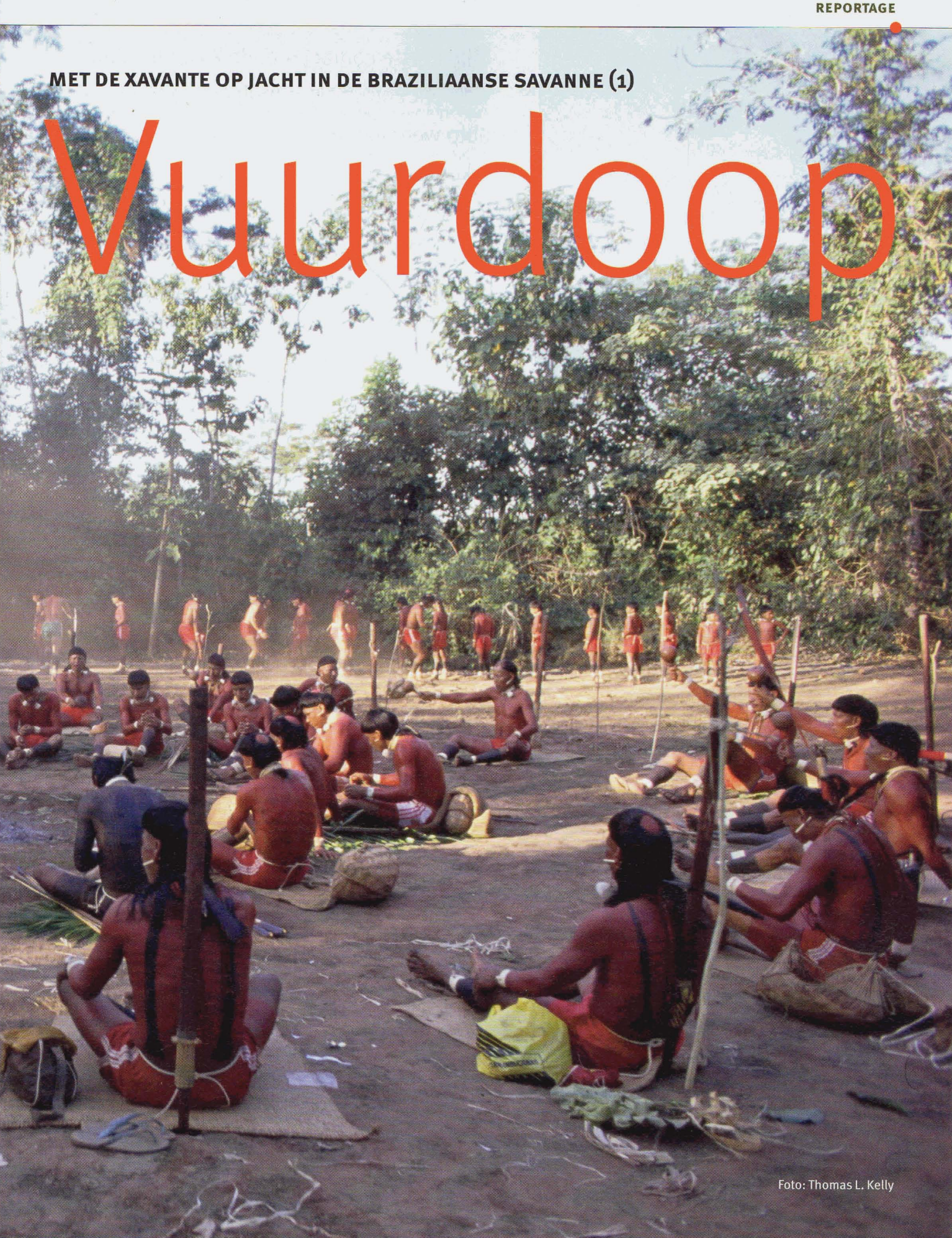

Foto: Thomas L. Kelly

Foto: Thomas L. Kelly

De oudere indiaan gebaarde mij hem te volgen en in een moordend tempo gingen we op pad

Mijn eerste contact met de Xavante verliep via het Centrum voor Indianenculturen. Mijn hulp werd ingeroepen omdat er een nijpend tekort aan jachtwild was ontstaan. Met enkele professoren en een aantal studenten van de universiteit van Goiania ging ik naar het Xavante-moederdorp *Etenhiritipá*. Hier werd ik reeds na de eerste nacht achtergelaten, omdat de studenten met hun begeleiders vismonsters gingen nemen in een rivier op 45 km afstand.

Tekst Frans Leeuwenberg

Met dank aan Koos Boer voor de tekstbewerking

Uitzetten

De Xavante hoopten dat ik ze bij het herstel van de dalende wildpopulaties zou kunnen helpen. Ik wist echter nog van niets, bevond mij in een vreemde cultuur en had een enorm communicatieprobleem. Slechts 10% sprak een beetje Portugees, de rest alleen hun eigen taal, het Xavante. Daar kwam bij dat hun reservaat meer dan 3000 km² (driemaal de Veluwe) groot is met een enorme variatie aan complexe habitattypes van de Braziliaanse savanne. De Xavante hadden het idee om het tekort aan jachtwild op te lossen door het fokken en uitzetten van pekari's, een inheemse varkenssoort uit Midden- en Zuid-Amerika. Van dit idee was ik niet zo gecharmeerd, omdat dit niet de oorzaak van de dalende populaties jachtwild weg zou nemen.

Sterrenhemel

Nadat ik was voorgesteld aan het stamhoofd, werd ik uitgenodigd een zitting van de dorpsraad bij te wonen. Deze vond plaats in het pikkedonker, maar onder een briljante sterrenhemel. Een indiaan genaamd *Tsupto*, die het Portugees machtig was, trad op als tolk. Na uitgebreide beraadslagingen, waar ik weinig van begreep, legde hij mij uit dat ze te weinig jachtbuit maakten om zich in leven te houden. Daarom opperden ze het idee van het fokken van de pekari's. Door zijn intelligente en geduldige wijze waarop hij het probleem formuleerde en mij toesprak, begon ik mij op mijn gemak te voelen en antwoordde als volgt: 'Hier om ons heen leeft het wild waar jullie op jagen,

en waar jullie, net zoals de jaguar, afhankelijk van zijn. Nu is het wild aan het verdwijnen en steeds moeilijker te ontdekken. Jullie willen dit probleem oplossen door wilde pekari's te gaan fokken. Uit ervaring weet ik dat dit erg moeilijk is. Dit zijn geen beesten die je kunt houden zoals vee, deze dieren hebben een sterke geest en willen niet in een omrastering gevangen zitten. Maar er is ook nog een ander probleem. Jullie weten dat een jaguar een gewiekste jager is en dat hij de geur van bosvarkens van ver ruikt. Hij zal zonder twijfel hier gaan rondneuzen, over de afrastering klimmen en de varkens doden. Het is mogelijk om een elektrisch hek te plaatsen, maar ik vind dat het wild een vrije geest moet hebben om het te bejagen. Als jullie werkelijk bosvarkens willen kweken, kun je beter naar het Nationale instituut voor landbouw en veeteelt gaan. Die zijn daarin ervaren, maar ik doe daar niet aan mee. Ik wil allereerst begrijpen hoe jullie jagen en welke wildsoorten jullie buitmaken.'

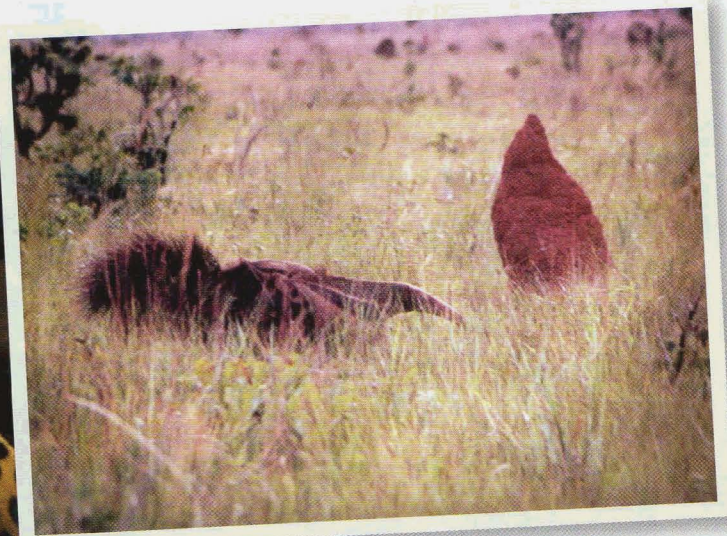
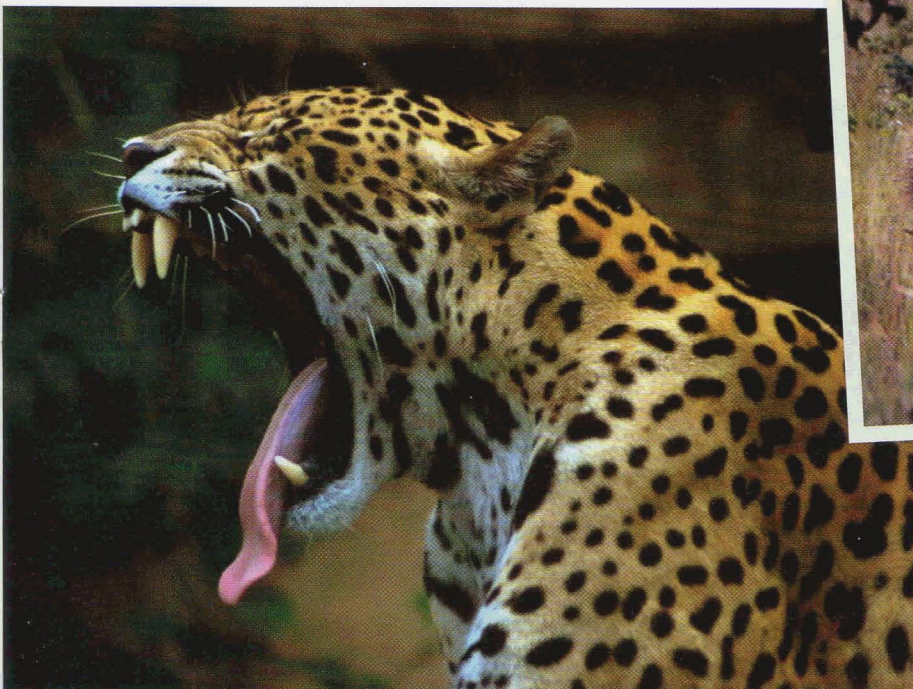
Op jacht

Er volgde een hevige interne discussie en na ongeveer 20 minuten kreeg ik het antwoord bij monde van *Tsupto*: 'Ze vinden dat je gelijk hebt. Het fokken en uitzetten zal erg gecompliceerd worden. Jachtwild moet inderdaad vrij kunnen leven en we willen geen jaguars doden. Allereerst moet jij leren hoe onze jacht werkt, maar daarvoor moet je wel sterk zijn. Morgen organiseren we een gemeenschapsjacht. We vertrekken vroeg, om zes uur!' De volgende dag werd ik in alle vroegte gewekt en ik mocht plaats nemen in een afgeleefde vrachtauto. De verf van het

In de halfdichte savanne stond ik opeens oog in oog met een reuzenmierener

vehikel bladderde aan alle kanten en de deuren sloten niet. De laadbak was vol geladen met gesperde mannen die enkel een korte broek droegen. Ze waren gewapend met pijl en boog, enkelen hadden een kaliber .22 buks en sommigen alleen maar een zware knuppel die op een baseball stick leek en door de indianen *borduna* werd genoemd. Na ongeveer 20 kilometer slingerend en hobbelen te hebben afgelegd over een modderig zandpad stopte de vrachtwagen. Iedereen sprong eruit en in groepjes van twee begonnen ze zich te verspreiden. Ik kreeg een iets oudere indiaan als begeleider toegewezen met de naam *Coroné*. Hij gebaarde mij hem te volgen en in een moordend tempo gingen we op pad. Na een half uur begon ik moe te worden en was dankbaar dat we even konden uitrusten bij een kreekje. Direct daarna ging de jacht verder in een nog hoger tempo. Mijn bewondering voor zijn lichamelijke conditie steeg bij elke moeizame stap, maar na een uur verminderde hij gelukkig zijn vaart en begon nauwlettend de grond af te speuren. Het was bloedheet. Af en toe hoorde ik heel in de verte een schot.

Gewiekste jager: de jaguar

Een reuzenmierener nabij een termietenheuvel. De Xavante zijn de enige indianen in Brazilië die deze soort bejagen en consumeren (foto: Frans Leeuwenberg)

*De Xavante in traditionele strijd-
uitrusting (foto: Thomas L. Kelly)*

*Foto onder: de auteur,
Frans Leeuwenberg, opgetuigd
voor de jachtpartij (foto: Laura Graham)*

Omhelzing

Plots stopte mijn begeleider, keek geconcentreerd naar de grond en begon nog langzamer te lopen. Ik keek om mij heen in de halfdichte savanne en stond opeens oog in oog met een reuzenmierener. Naast mij klonk een schot uit de .22 dat echter miste. Een tweede schot raakte de mierener in het onderlijf, die hierop naar een dichte dekking rende. Coroné gaf een luide schreeuw, die vanuit de dichte dekking werd beantwoord door een andere jager met een hoge keelschreeuw. Ik zag hem aan de rand van het bos opduiken met slechts een *borduna* in de hand. De aangeschoten mierener had hem niet in de gaten en rende in zijn richting. Lenig als een kat sprong de man op de mierener af en met enkele slagen beëindigde hij het leven van het imposante dier. Op zich geen ongevaarlijk werk, want dit dier is in staat om met zijn lange klauwen - de fameuze 'omhelzing van de mierener' - een volwassen jaguar te doden. Nadat de man met de knuppel weer in de half begroeide heuveltjes was verdwenen, pakte Coroné zijn kapmes en begon met het ontweiden. Nadat dit gebeurd was, braadde hij op een geïmproviseerd vuurtje de lever en andere organen. Toen die nauwelijks geschroeid waren, stopte hij er al een stuk van in zijn mond. Na wat gekauwd te hebben, zei hij met halfvolle mond tegen mij: 'Je mag wel een stuk van de lever pakken, *warazu*.' Ik antwoordde dat ik wachtte totdat de lever wat beter doorbakken zou zijn, maar zat - barstend van de honger - na een paar minuten toch te kauwen op de aangebrande lever van de mierener.

***De Xavante maakten geen
onderscheid tussen jong, oud,
mannelijk of vrouwelijk***

*Halsbandpekari's zijn een
belangrijke jachtbuit voor de
Xavante*

Een proef om het overbejaagde gebied een tijdlang ongemoeid te laten, bleek succesvol

Fanatieke jagers

Aan het eind van de middag kwamen we met onze buit terug bij de vrachtwagen, waar de andere jagers bezig waren de vacht van het bemachtigde wild af te branden en de organen te roosteren. Zelf was ik bekaf na ruim zes uur in de brandende zon gelopen te hebben en eenmaal terug in het dorp had ik geen puf meer om een bad te nemen. Ik liet me in mijn hangmat vallen en begon de gebeurtenissen van de dag te overdenken. De Xavante waren fanatieke jagers die jaagden op alles wat zich bewoog, zonder enige vorm van selectie toe te passen. Vanuit dat besef leek het me gekkenwerk om in m'n eentje te proberen de dalende populaties jachtwild te herstellen. Hoe moest ik dit voor elkaar krijgen in een gigantisch gebied zonder enige vorm van infrastructuur, waar nog niet eens 10% van de bevolking Portugees sprak, zonder hulp van de overheid? Met die gedachte viel ik in slaap. Toen ik de volgende ochtend verfrist wakker werd, veranderde ik van mening, immers: wie niet waagt, die niet wint. Zodoende keerde ik in 1990 terug naar het dorp, vergezeld door de potentiële financier van het op te zetten project, het Wereld Natuurfonds.

Conditie

Het eerste wat ik deed toen ik daadwerkelijk aan de slag ging was de volledige medewerking van de indianen in te roepen. Ik wilde dat ze me volledig inzicht gaven in het functioneren van hun jachtuitoefening. En dat lukte, want voor elke gemeenschappelijke jacht werd ik uitgenodigd en ik ging iedere keer mee. Hoewel ik op deze vorm van jacht – uren achtereen in hoog tempo door de hete savanne rennen – lichamen niet was voorbereid, begon ik al doende eelt en conditie te kweken. Wanneer ik in het begin tekenen van vermoeidheid toonde, keken ze mij misprijzend aan en daarom ploeterde ik maar door. De dorpsraad had mij een vaste begeleider aangewezen, *Simão*, die ook als tolk fungeerde. Hij werd mijn *i'amō*, wat 'maat voor het leven' betekent. Van hem zou ik de fijne kneepjes van het vak leren en hij zou mij voorbereiden op de eerstvolgende grote vuurjacht. Daarover leest u meer in een van de komende edities van De Jager. •

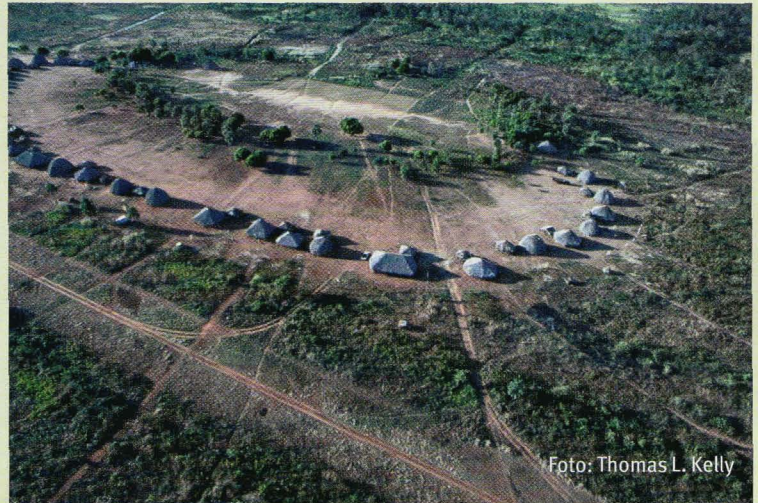

Foto: Thomas L. Kelly

Instellen van rustgebieden

Om te analyseren waarom de stand van de bejaagde wildsoorten achteruitliep, deed Frans Leeuwenberg onderzoek naar indicatoren zoals aanwas, leeftijdsopbouw en sterfte door jacht. Systematisch verzamelde hij de onderkaken van de geschoten wilde pekari's, tapirs, pampas- en moerasherten om een leeftijds-schatting te kunnen maken. De Xavante jaagden aselectief en maakten geen onderscheid tussen jong, oud, mannelijk of vrouwelijk. Ook werd de relatieve aanwezigheid van de jachtsoorten bepaald in zes verschillende lijntransecten van elk vijf kilometer.

Al snel ontdekte hij dat er sprake was van overbejaging. Binnen de cirkel van 25 kilometer rondom het dorp waar gejaagd werd, werd veel minder wild gespeurd dan erbuiten. Er werden voornamelijk jonge dieren geschoten, wat duidde op een hoge jachtdruk. De traditionele

vuurjachten veroorzaakten geen hogere jachtdruk, maar wel een gebrek aan voedsel voor alle jachtwildsoorten met uitzondering van het pampashert. Een proef van anderhalf jaar waarbij het overbejaagde gebied ongemoeid werd gelaten, wees uit dat deze strategie succesvol was. Bovendien werd deze tactiek - zo wisten de dorpsoudsten - vroeger ook al gepraktiseerd toen het hele dorp verkaste als de jachtopbrengst na 10 tot 15 jaar terugliep. Een en ander leidde tot een beheerplan waarin drie grote rustgebieden werden aangewezen van respectievelijk 85, 25 en 40 duizend hectare. Hier werd drie tot vijf jaar niet gejaagd. Na zes jaar was de wildstand grotendeels hersteld en wezen de jagers nieuwe rustgebieden aan. Nu, bijna twintig jaar later, verloopt de jacht nog steeds zonder problemen en levert voldoende op voor al de dorpen in het reservaat.

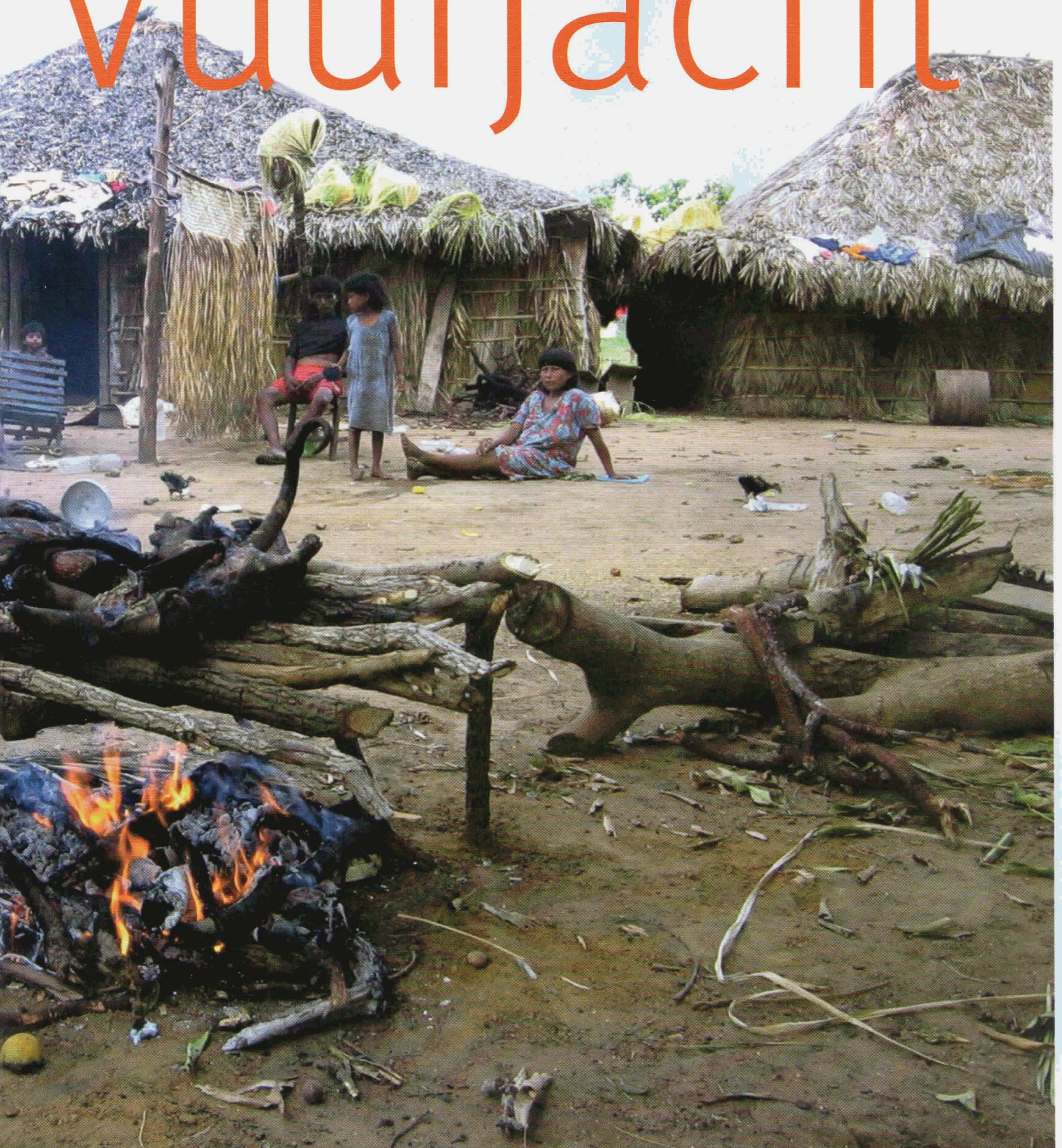
De Nederlandse ecooloog Frans Leeuwenberg vestigde zich in de jaren tachtig in Brazilië, waar hij in aanraking kwam met de Xavante-indianen. Deze stam leefde een teruggetrokken bestaan in de savanne van de deelstaat Mato Grosso. Pas in het midden van de vorige eeuw werd hun isolement doorbroken. De Xavante leven overwegend van de jacht op tapirs, pampas- en moerasherten, reuzenmiereneeters en pekari's. Daarnaast vormen de visserij en het verzamelen van vruchten, wilde bataten en de zachte delen van sommige palmsoorten een voedselbron. Frans Leeuwenberg doet verslag van zijn jachtervaringen met deze indianenstam.

Na thuiskomst van de jacht wordt het vlees bereid in de 'keuken'

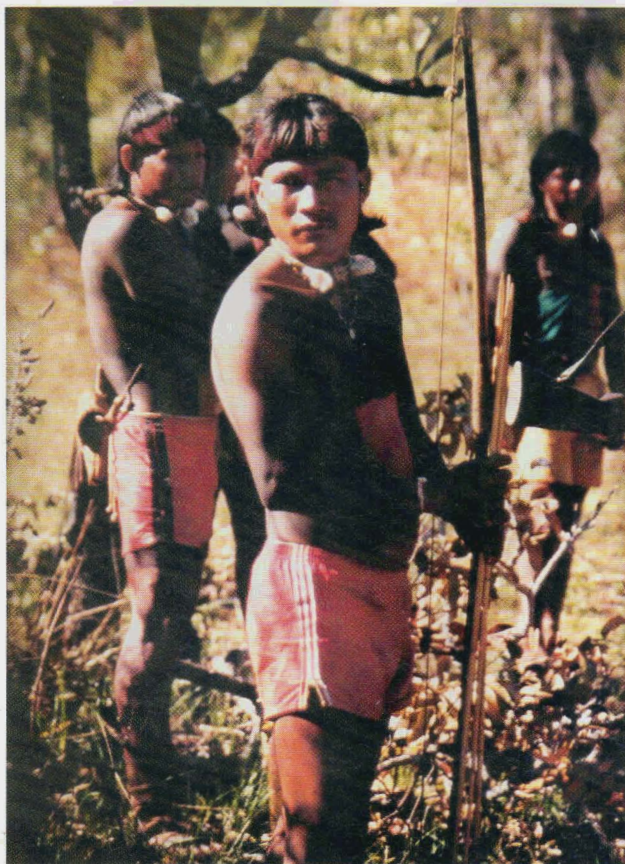
MET DE XAVANTE OP JACHT IN DE BRAZILIAANSE SAVANNE (2)

Vuurjacht

Vroeg in de ochtend, ruim voor zonsopgang. Nog half slapend zie ik vanuit mijn hut de jagers zich verzamelen. Sommigen beschilderen zich met een felrood extract uit de zaden van de urucumplant. Gewapend verzamelen ze zich op de warã, de plek van de dorpsraad. Agostinho, de leider van de jacht, geeft de laatste instructies. 'Ga niet te snel schieten en wacht tot het vuur voor meer dan de helft brandt, anders ontsnapt het wild.' Voorovergebogen met hun kalibers .22, één verouderd hagelgeweer kal. 12, knuppels en pijl en bogen zetten ze een ritueel gezang in om kracht en succes te vragen voor de jacht.

Xavante-jagers (in de vorige editie was op pag. 22 abusievelijk een Caiapó-jager afgebeeld)

Tekst en foto's Frans Leeuwenberg

Met dank aan Koos Boer voor de tekstbewerking

Hoog tempo

Daarna vertrekken we in kleine groepen in de richting van het spoor naar de beek. Dit gaat met korte, onregelmatige keelroepen gepaard waardoor naar mijn gevoel het wild in een bepaalde richting gedreven wordt. We kruisen de beek over een smalle boomstam en komen in de dichte savannevegetatie terecht. Nu wordt het stil en het tempo wordt flink opgevoerd. Onder een hete zon gaan we door open velden, afgewisseld door dichte struikvegetaties met een snelheid van zo'n acht kilometer per uur. Ik zweet als een otter. Mijn maat Seremãdi vraagt of ik moe ben. 'Natuurlijk niet! Ik zweet alleen maar. Mensen van mijn stam zijn niet gewend aan zulke hitte.' Ik wil me groot houden, maar ben diep in mijn binnenste bang dat het ergste nog moet komen. In een lange rij doorkruisen we in hoog tempo velden met hoog gras, gaan zigzaggend heuvels op en af, worstelen ons door dichte galerijbossen vol gemene stekels en bereiken ten slotte een bamboebos.

Ik wil me groot houden, maar ben diep in mijn binnenste bang dat het ergste nog moet komen

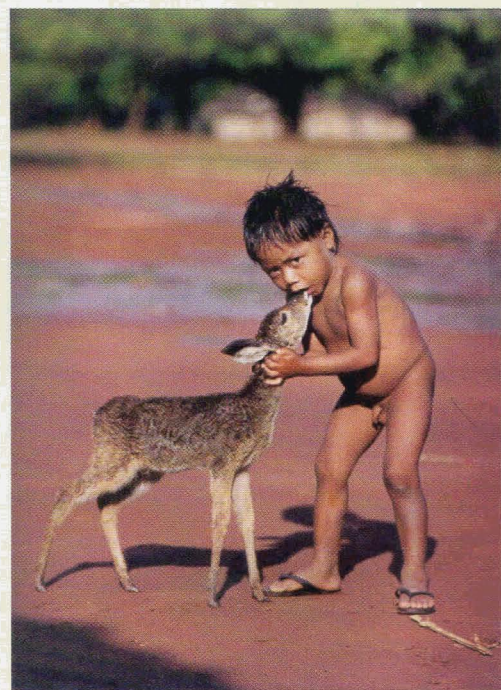

Seremādi, vriend van de auteur, arriveert op het kampement met drie halsband-pekari's

Hier verdelen we ons in twee groepen en met ongeveer 30 rood beschilderde mannen sla ik linksaf. Op een open plek aangekomen beginnen sommigen hun wapens te controleren, terwijl anderen nog een sigaret rollen. Enkelen hakken met hun kapmessen lange bamboestokken af waarmee het vuur in de kurkdroge vegetatie aangestoken kan worden.

Vuurzee

Als op een vijf kilometer van ons verwijderde heuvel door middel van een rooksignaal het sein wordt gegeven dat we kunnen beginnen, steken we met de lange bamboestokken het hoge gras in brand. De wind bepaalt de richting waarin het vuur zich verspreidt en al gauw hebben de aangestoken vuurhaarden een lange wal van verzengend oplaaiende vlammen gevormd. Om het gebied geheel met vuur te omcirkelen, rennen we in een wijde kring naar voren en steken om de 25 meter een nieuwe vuurhaard aan. Op die manier omcirkelen we met de lekkende vlammen een bamboebos waarin het wild zich naar verwachting heeft teruggetrokken. Nu is het wachten geblazen totdat het vuur daar het wild uitdrijft. De vlammen zijn nu overal om mij heen en ik hoor knallende bamboestaken in de vuurzee voor mij. Door de enorme rookontwikkeling zie ik geen hand voor ogen, maar ik hoor het geritsel van

Xavante kind met pampashertkalf

Na de jacht liggen er twee witlippekari's op het tableau

Xavante kinderen blij met twee neuswasbeertjes na een vuurjacht

wegvluchtend wild. Daarom ren ik met een jager naar de andere kant van het bamboebos waar het wild, waarschijnlijk zijn dit pekari's, zal trachten te ontsnappen. Hiervoor moeten we door een droog stuk, nog niet afgebrand bos. Opeens stoppen we. We zijn omringd door dichte rookwolken en het is bijna onmogelijk om iets te zien. Wabuá, een ervaren jager, kijkt naar boven en wijst naar de bewegende boomtoppen. Hieruit blijkt dat de wind gedraaid is en het vuur onze kant opdrijft. Als gekken rennen we terug naar het al afgebrande stuk op een halve kilometer afstand. Daar aangekomen zijn we bekaf en helemaal zwartgeblakerd.

Daverend kabaal

Uitrusten is er echter niet bij, want onvermoeibaar gaat Wabuá door met het zoeken van sporen van vluchtend wild in het afgebrande gebied. Het macabere landschap wekt associaties op met de hel. Wabuá matigt het tempo en wijst me plotseling zonder een woord te zeggen de prent van een volwassen tapir. Als een valk kijkt hij rond naar een mogelijke dekking die de tapir kan hebben aangenomen. Hij volgt het verse spoor, houdt de

windrichting in de gaten en gebaart me stil en gedekt te blijven. Terwijl hij berst in de richting van een stuk ongebrande vegetatie springt met een daverend kabaal een reus van een tapir op volle snelheid uit de dekking.

Wabuá heeft zijn boog al gespannen en zoekt naar ruimte tussen de bomen om het beest te raken. De pijl gaat als een vlijmscherp mes door de dikke, grijze huid achter het schouderblad en de tapir valt als een blok. Het is een volwassen mannetje. Snel zoeken we verse palmbladeren om daarop de buit aan stukken te gaan snijden. Met ons tweeën proberen we het meer dan 200 kilo zware dier op de bladeren te trekken, wat ten slotte lukt.

Hoge, scherpe roep

Wabuá zet zijn mes aan op een steen en in een wip opent hij de buik en trekt de ingewanden naar buiten. Als een keurslager begint hij daarna het beest te ontleden. Eerst toont hij me met trots de enorme penis van de tapir. We moeten er allebei hartelijk om lachen en ik help hem bij het in stukken snijden van de buit. Als dit gedaan is klimt hij in een boom en laat een aantal malen een hoge, scherpe roep over de savanne schallen. Het geluid hiervan reikt ver en de andere jagers horen aan de klank welk soort dier bemachtigd is en of de jager hulp nodig heeft om het vlees te transporteren. Binnen vijf minuten verschijnen vier jagers, waarvan er één een witlippekari op de rug draagt en een ander een gepantserd gordeldier. Ze vertellen ons dat een andere groep met succes een rotte pekari's heeft omsingeld. Behendig vlechten de jagers een geïmproviseerde mand om het vlees te vervoeren en Wabuá verdeelt de stukken van de tapir tussen ons en de jagers.

Als een keurslager begint hij het beest te ontleden

.....

Met een daverend kabaal springt een reus van een tapir op volle snelheid uit de dekking

Rokende bossen

Als we terug komen op het verzamelpunt heerst daar een enorme drukte. Er zijn twee grote barbecues gebouwd van vers hout om stukken van het vlees te roosteren zonder dat het hout verbrandt. Een deel van de mannen zit op de grond, vermoeid en bezweet. Ernstig kijken ze naar de twee vuren en de nog steeds rokende bossen in de verte. Nadat de jachtbuit eerst is afgeschroeid en daarna ontweid wordt hij met toewijding in stukken gesneden. Iedereen doet zijn deel van de buit in een vers gevlochten mand. Ribben, lever, hart en longen gaan direct op de barbecue ter versterking voor de lange en zware terugtocht naar het dorp. Iedereen is bezweet, vuil, zwart en rood van de urucum of van het bloed. In een vlakbij gelegen beekje kunnen we de ergste dorst lessen, maar er is geen tijd meer voor een bad. Omdat we nog vele kilometers te gaan hebben, roept de oude Serezabizu ons met een hoge, schorre stem op om te vertrekken. Zelf heeft hij niet aan de inspannende jacht deelgenomen, maar met enkele andere oude stamleden ziet hij toe dat door de jonge jagers correct gejaagd wordt. Als het nodig is corrigeert hij hen op niet mis te verstane wijze. Op zijn aandringen staat iedereen op, raapt de jachtattributen en de buit bij elkaar en in een lange rij zet de hele groep zich in beweging richting dorp.

Verfrissend bad

De zon zakt verder weg en omdat iedereen toch nog wil baden in de beek bij het dorp wordt het tempo flink opgevoerd. Gelet op het grote gewicht aan vlees wordt het weer een zware tocht. Na ruim anderhalf uur komen we bezweet en uitgeput aan in het dorp. Ouderen en kinderen komen van alle kanten naar ons toe om het wild te zien dat we die dag buit hebben gemaakt. Zonder veel woorden geven de jagers hun volle manden aan hun vrouwen en kinderen. Voor elk huis wordt brandhout verzameld en kleine barbecues gebouwd. Nadat ik gebaad heb, ga ik voor mijn hut van palmladbladeren zitten onder een hemel die bezaaid is met flonkerende sterren. Het is een heldere nacht en in de verte zie ik het mystieke silhouet van de bergrug van de Snurker. Ik ruik de geur van geroosterd vlees en voel als het ware de tevredenheid uit alle hutten komen. Na een uur is de stilte totaal. Alle dorpsbewoners zijn intens gelukkig met de grote smakelijke jachtbuit en de jagers – inclusief ikzelf – geven zich over aan de opgedane vermoeienissen van de dag. •

De laaglandtapir of Braziliaanse tapir (*Tapirus terrestris*) is een van de overgebleven vijf tapirsoorten

Aanvang vuurjacht

Toen ik mijn intrede deed bij de Xavante nam ik waar dat de communautaire vuurjachten (*du*) vaak al vroeg tijdens de droge periode (april-november) werden gehouden. Met behulp van een gps schatte ik dat jaarlijks 10 tot 15 duizend hectare savanne en bossen werden afgebrand. Omdat de vele vuurjachten zorgden voor een leegte qua voedselaanbod benadeelden de Xavante daarmee het wild en zichzelf. Telkens als ik dit aankaarte tijdens de zittingen

van de raad werd ik uitgelachen totdat mijn maat *Seremādi* vertelde dat in de tijd van zijn vader pas met de vuurjacht werd begonnen als een groepje sterren - *Tsiruru* - in de vroege ochtenduren helderder te zien was. Dat was een teken dat er regen zou komen, waarna de kajú (cashewnoot en vrucht) massaal opkomt. Hierdoor lukte het me de aanvang van de vuurjachten te verschuiven naar augustus-september.